

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-280-2-9

ГУМЕНЮК А. Ф., ЦИМБАЛЮК Г. С.

Хмельницький національний університет
Хмельницький інститут ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

СУТНІСТЬ ТА СТАНОВЛЕННЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВНОЇ ФОРМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті проведено узагальнення основних етапів розвитку та становлення бухгалтерського балансу як основної форми фінансової звітності. Розглянуто еволюцію балансу, систему знань про цей метод бухгалтерського обліку і формування фінансової звітності. Викладено економічне значення балансу в системі бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, баланс.

HUMENIUK A., TSYMBALIUK H.

Khmelnitskyi National University
Khmelnitskyi Institute "Interregional Academy of Personnel Management"

SUMMARY AND ESTABLISHMENT OF THE BUSINESS BALANCE SHEET AS THE MAIN FORM OF THE FINANCIAL STATEMENTS

The aim of the research - to highlight the nature and balance sheet of the enterprise as the main form of financial reporting. The article summarizes the main stages of development and formation of the balance sheet as the main form of financial reporting. The evolution of the balance sheet, the system of knowledge about this method of accounting and the formation of financial statements are considered. The economic value of the balance in the accounting system is outlined. The emergence and development of the balance sheet is an integral part of accounting history, the study of which enables us to understand the economic life of past centuries, to comprehend the experience of predecessors. Summarizing the historical aspects of the development of the balance sheet and its construction provides an opportunity to understand its current importance and to predict the directions of further evolution. Balance sheet is not just a component of accounting method, it is the most important document of accounting, a significant source of information for management, planning, production organization, regulation, analysis, control. Balance as one of the central economic categories has been used in economic life since ancient times. In general, balance theories, substantiating the double-entry method in various ways, significantly influenced accounting theory in general. The constant in different theories was that these changes could not disturb the balance between the asset and the liability. The value of the balance sheet is that it is an information base of financial analysis, the main purpose of which is to identify and eliminate deficiencies in financial activity in a timely manner and to find reserves to improve the financial position and solvency of the enterprise.

Keywords: accounting, financial statements, balance sheet.

Постановка проблеми. Виникнення і розвиток бухгалтерського балансу є складовою історії обліку, вивчення якої дає змогу зрозуміти економічне життя минулих століть, осмислити досвід попередників. Узагальнення історичних аспектів розвитку бухгалтерського балансу та його побудови надає можливість усвідомити його сучасне значення та передбачити напрями подальшої еволюції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий вклад у розвиток теоретичних питань балансу внесли вітчизняні науковці, зокрема Ф. Бутинець, Й. Даньків, О. Дубінін, М. Кужельний, Ю. Кузьмінський, М. Остап'юк, В. Сопко, В. Солдатов, Л. Чижевська, а також російські вчені: Н. Бреславцева, В. Ткач, В. Кузьменко, Я. Соколов, Н. Сергеева й інші. Історичні аспекти бухгалтерського балансу узагальнювалися вченими в розрізі численних наукових шкіл, течій, напрямів, періодів, але жоден із них не намагався систематизувати історичні аспекти розвитку балансу за його будовою. Крім того, більшість вчених дотримуються думки про необхідність вдосконалення фінансової звітності відповідно до вимог національних та міжнародних стандартів. Враховуючи міжнародний досвід, систематично вдосконалюється і нормативна база, яка регламентує питання складання фінансової звітності, що викликає певні труднощі у фахівців-практиків.

Постановка завдання. На основі викладеного визначено цільову спрямованість представленого дослідження – висвітлити сутність та становлення балансу підприємства як основної форми фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення бухгалтерського балансу є й історією виникнення подвійного запису. Поява бухгалтерського балансу одночасно з подвійним записом у початковий період диктувалася насамперед вузьким практицизмом, намаганням звести облік до форми. Характерними ознаками цього періоду в історії бухгалтерського обліку були брак теоретичних узагальнень, розроблених практикою, економічним життям, невміння авторів розібратися в сутності явищ, що відбуваються, в ув'язці з процесами в тій чи іншій державі. З часом під складанням балансу почали розуміти не просто вузько формальний процес перенесення сальдо рахунків за статтями балансу, а засіб відображення справжнього матеріального та фінансового стану підприємства і результатів його діяльності.

Формування балансу як форми звітності можна поділити на декілька етапів, які дадуть змогу зрозуміти розвиток цієї категорії та набуття нею властивих ознак і характеристик [1, с. 172; 2, с.227; 3, с. 105–108].

Перший етап – зародження бухгалтерського балансу як економічної категорії. Баланс вперше згадується в Стародавньому Світі, де він використовувався виключно як система показників, що відображала

кількісне співвідношення двох елементів або сторін будь-якої діяльності (доходів і видатків держави, вхідних і вихідних грошових потоків). При цьому використання балансу в облікових процедурах ще не відбувалося.

Другий етап розвитку балансу «зародження бухгалтерського балансу як облікової категорії» розпочався з моменту появи подвійної бухгалтерії в містах Італії та з двома іменами – Б. Котрулі та Л. Пачолі. Термін «баланс» з'явився в працях В. Котрулі «Про торгівлю і досконалого купця» (1458 р.) і Л. Пачолі «Трактат про рахунки та записи» (1494 р.), в якому зазначалося, що рахунки активів, включаючи особисте майно купця, повинні розміщуватися ліворуч, а джерела їх утворення – праворуч. Так, у балансі з'явилися дві сторони – актив і пасив. У трактаті вперше йдеться про перевірений баланс і баланс як таблицю, що відображає стан майна та його зв'язок з інвентарем.

Третій етап пов'язаний із розвитком балансу у межах різних наукових напрямів, а саме поява новоіталійської форми, засновником якої у 1688 році став Ф. Гаратті. Він запровадив розмежування рахунків на синтетичні й аналітичні, причому аналітичні рахунки велись в окремих допоміжних книгах. Операції з первинних документів відображалися в журналі хронологічних записів, потім інформація розносилася за рахунками головної книги, узагальнювалася в оборотній відомості, на підставі якої складали баланс [4, с. 153].

Четвертий етап розвитку балансу пов'язаний з формуванням шкіл бухгалтерського обліку, які мали свій погляд на поняття «баланс», «рахунки» і «подвійний запис» і характеризує розвиток балансу в межах облікових теорій (юридична, економічна, математична, процедурна, статична, позитивістська, динамічна, евідинамічна, органічна, теорія абсолютного балансу) [3, с.106].

П'ятий етап – відбувається уніфікація бухгалтерського балансу, розвиток теорії балансознавства та становлення сучасних вимог до складання балансу. Представник німецької школи бухгалтерського обліку І.Ф. Шер у 1890 році визначив, що баланс є рівністю активу і пасиву та побудований у формі рахунків у заключний день операційного періоду. Сьогодні, як і у ті часи, основою балансу є постулат Шера, що характеризує економічну сутність підприємства: $A = P$, де A – актив, P – пасив.

За цією теорією з бухгалтерського балансу виводяться всі облікові положення – дві частини балансу актив і пасив визначають побудову активних та пасивних рахунків, які доповнюють баланс, утворюючи пов'язаний з ним подвійний запис – єдину бухгалтерську систему. Двостороннє поєднання рахунків, визначене балансом, використовується для групування змін у вигляді збільшення та зменшення, які відбуваються з активними та пасивними об'єктами бухгалтерського обліку [5, с. 108].

Отже, бухгалтерський баланс – це не просто складова методу бухгалтерського обліку, це найважливіший документ бухгалтерської звітності, суттєве джерело інформації для управління, планування, організації виробництва, нормування, аналізу, контролю. Він є обліковою категорією, синтезом облікових записів, а тому його треба вміти читати і критично оцінювати з погляду змісту, будови, раціонального використання даних [6, с. 172].

НП(С)БО 1 на відміну від раніше діючих національних стандартів жорстко не регулює формат складання цього звіту, а лише містить ряд мінімальних вимог до статей, які обов'язково повинні бути включені до його складу.

За формою бухгалтерський баланс – це таблиця, у лівій стороні якої відображаються склад і розміщення господарських засобів і яка називається активом, а у правій стороні, що називається пасивом, відображаються джерела формування господарських засобів.

Елементами балансу є активи, зобов'язання і власний капітал. У результаті можна сформулювати основне балансове рівняння: $\text{Актив} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}$.

В активі балансу підприємств України майно наведено з урахуванням ступеня ліквідності. Найменш ліквідні статті розміщені на початку, а легко реалізовані активи – наприкінці балансу. Тому у діючій формі балансу групування балансових статей активу дозволяє виділити три розділи: необоротні активи; оборотні активи; необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття. Пасив балансу розкриває втримування власного капіталу й зобов'язань як довгострокового, так і короткострокового характеру.

Форма сучасного балансу побудована за принципом балансу – нетто, в якому основні засоби і нематеріальні активи відображаються за залишковою вартістю. Структура та зміст балансу змінюються залежно від форм власності, рівня продуктивних сил і розвитку виробничих відносин суспільства.

До кожної статті балансу включаються однакові за економічним змістом засоби підприємства чи джерела їх утворення. Статті балансу мають загальну назву, окремий код, їх записують окремими сумами. Статті бухгалтерського балансу поділяють на активні (ті, що розміщені в активі балансу) і пасивні (знаходяться в пасиві балансу). Статті активу завжди характеризують господарські засоби: основні засоби, запаси, кошти, дебіторську заборгованість та ін. Статті пасиву завжди характеризують джерела власних і залучених коштів: зареєстрований капітал, прибуток, кредити банків, розрахунки з постачальниками тощо. Статті дають можливість усебічно оцінити діяльність підприємства, а щоб така оцінка була об'єктивною, треба дотримуватись єдності в оцінці самих статей балансу.

Загальні підсумки активу і пасиву балансу завжди повинні бути рівними між собою. Це обов'язкова умова правильності його складання. У цьому виявляється балансове рівняння. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що в обох його частинах відображено у вартісній оцінці одні й ті ж господарські засоби, тільки згуртовані за різними ознаками: в активі — за складом і розміщенням, у пасиві –

за джерелами їх формування. Кожна група господарських засобів, розміщених в активі, має відповідне джерело їх формування, відображене в пасиві балансу. Відсутність рівності підсумків активу і пасиву балансу свідчить про наявність помилок, допущених при його складанні.

Таким чином, баланс – це фіксування на певну дату активів і пасивів, які складаються з окремих статей, а також рівність активів і пасивів у грошовій оцінці [7, с. 48].

Висновки. Баланс як одна із центральних економічних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. Загалом балансові теорії, обґрунтовуючи в різний спосіб метод подвійного запису, суттєво вплинули на теорію обліку загалом. Константою в різних теоріях було те, що ці зміни не можуть порушити балансового рівняння між активом і пасивом. Значення балансу полягає в тому, що він є інформаційною базою фінансового аналізу, основною метою якого є вчасне виявлення й усунення недоліків у фінансовій діяльності та знаходження резервів для поліпшення фінансового стану і платоспроможності підприємства.

Література

1. Єрмолаєва М. В. Історія формування балансу як форми фінансової звітності / М. В. Єрмолаєва, І. О. Василенко // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 169–175.
2. Зюкова М. М. Становлення та сучасний стан бухгалтерського балансу / М. М. Зюкова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2015. – Вип. 27. – С. 225–234.
3. Лейшовська О.С. Теорії балансу в історичному розвитку / О.С. Лемішовська // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки / Запорізький національний університет. — Запоріжжя, 2014. — С. 102–109.
4. Яцишин Н. Проблемні аспекти побудови балансу підприємства / Н. Яцишин // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 3(32). – С. 149–160.
5. Лемішовська О.С. Теорії балансу в історичному розвитку / О.С. Лемішовська // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 4(24). – С. 102–109.
6. Шурпенкова Р. Баланс як основне джерело інформації для прийняття управлінських рішень / Р. Шурпенкова, І. Демко // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК. – 2013. – № 20(1). – С. 167–173.
7. Погорелова Т. П. Бухгалтерський баланс: його сутність, історія виникнення та технологія складання / Т. П. Погорелова, О. Р. Сьоміна // Агросвіт. – 2017. – № 1–2. – С. 44–48.

References

1. Yermolaieva M. V. Istoriia formuvannia balansu yak formy finansovoi zvitnosti / M. V. Yermolaieva, I. O. Vasylenko // Ekonomichni nauky. Ser.: Ekonomika ta menedzhment. – 2012. – Vyp. 9(2). – S. 169–175.
2. Ziukova M. M. Stanovlennia ta suchasnyi stan bukhgalterskoho balansu / M. M. Ziukova // Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalno tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2015. – Vyp. 27. – S. 225–234.
3. Leyishovska O.S. Teorii balansu v istorychnomu rozvytku / O.S. Lemishovska // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. — Zaporizhzhia, 2014. — S. 102–109.
4. Yatsyshyn N. Problemnii aspekty pobudovy balansu pidpriemstva / N. Yatsyshyn // Halytskyi ekonomichnyi visnyk. – 2011. – № 3(32). – S. 149–160.
5. Lemishovska O.S. Teorii balansu v istorychnomu rozvytku / O.S. Lemishovska // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2014. – № 4(24). – S. 102–109.
6. Shurpenkova R. Balans yak osnovne dzherelo informatsii dlia pryiniattia upravlinskykh rishen / R. Shurpenkova, I. Demko // Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Ser.: Ekonomika APK. – 2013. – № 20(1). – S. 167–173.
7. Pohorielova T. P. Bukhgalterskyi balans: yoho sutnist, istoriia vynyknennia ta tekhnolohiia skladannia / T. P. Pohorielova, O. R. Somina // Ahrosvit. – 2017. – № 1–2. – S. 44–48.

Надійшла / Paper received: 23.03.2020
Надрукована / Paper Printed : 06.05.2020